

KIS NÉP – ELIT-NÉP*

Az utóbbi időben mind gyakrabban döbben elénk kicsinységünk aggodalma s a szándék: pótolni értékben, minőségben a mennyiségi hiányokat. Így néhány évvel előbb a fiatal magyar gondolkodó, Németh László, fogalmazta meg a programot: „*A kevesebb joga az élethez az, hogy különb. A kisebbség jogosítványa, hogy elit tud lenni.*” Tétéle igazolására példákat idéz. A nemesek számban ugyan kevesek, de távolról sem feleslegesek a hűbéri államban. A holland mint a polgáriasodás új nemessége, a zsidó mint a kapitalizmushoz illő elit szerzett magának érvényesülést, sőt hatalmat. A magyar is elit volt – emlegeti az új magyar történetírás eredményeire támaszkodván – főleg az Árpádok idején, sőt később is, mint a Balkán és a Dunamedence vezérlő népe. „Az utolsó száz évben azonban viszonylagos előkelőségünkől meglehetősen kipottyantunk.” S ebben az új helyzetben nincs más megoldás, mint összes erőnket egybefogva arra törekednünk, hogy régi elit-jelleget visszanyerjük. „*Kovácsnép*”-pé kell lennünk: emberebb emberré, egyáltalán jobbá – abban az értelemben, ahogy a Török Áfium szerzője emlegeti: „Jobbnak kell hát lennünk, vitézebbnek is, tanultabbnak is, mert ha a török több is, semmit nem indulok azon, ha mi jobbak leszünk.”

Bizony ez a program, a „*kis nép*” – „*elit-nép*” programja, kisebbségi helyzetünkben olyan, mint a mindennapi kenyér. Széchenyi fejtegette annak idején s ma a legidősebb, hogy „a sötét jövőző kizárólag csak azon feltétel alatt mutatkozik biborszinű távolban, ha a Magyarság *közértelmesség* által fejlőd ki tökéletesen, ...minden lehető előmenetelünk kirekesztőleg *értelmiségi súlyunk* nagyobbításában s *csinosodó nemzetiségünkben* verhet tartós gyökeret”. Számunkra nem is maradt más, mint ennek a „*lelki magyarság*”-nak a lehetőségei, hatalmi és anyagi erők hiányában egyetlen mentsvár: a helyesen értelmezett önerő és képesség. S ezt nem lehet, unos-untalan bár, de eleget hangoztatni. Míg saját portánkról nem hozhatunk fel példákat, míg csak a követelmény kívánságánál tartunk, míg a régmúlt időkbe és távoli országokba kell szaladnunk biztatásért, újólag és fennen kell hangoskodnunk riadás nélkül Zrínyi és Széchenyi gondolata mellett. Különösképp: ha veszedelmes

* Megjelent az Erdélyi Tudósító 1936. novemberi számában

kórként látjuk terjedni azt, mit „tömegvész”-nek neveznek: a nyárspolgári önelégültséget, a megdöbbenő közönyösséget, az önértékesség hiányába való meddő beleegyezést, egyáltalán a színvonalatlanságot.

A TÖMEGEK LÁZADÁSA ÉS AZ ÍRÁSTUDÓK ÁRULÁSA

A tömeg és az elit ellentéte végeredményben természetes társadalmi és lelki jelenség. Az a megjelenési formája azonban, melyet környezetünkben is tanulmányozhatunk, már *beteges*. Mert ugyan igaz: „minden egészséges életfolyamat voltaképpen poláris ellentéteken, mint gyújtó pontokon, szerkesztett elipszis”; a tömeg és elit polaritása azonban válságban van. José Ortega y Gasset és Julien Benda állapították ezt meg néhány éve megjelent kitűnő tanulmányaikban. S az ok? „La rebelion de las masas” és „La trahision des clerics”, Schütz Antal szavaival, ki „Tömeg és elit” címmel foglalja össze az érdekes problémát (Örség, 1936, 216–242. o.), a jelenség nem más, mint „egyfelől a tömegek föllázadása és uralomra jutása: *eltömegesedés*; másfelől az írástudók és általában a vezérségre hivatottak árulása: *elfejtlenedés*”. A tömegember jutott uralomra, az a tömegember, melyet két sajátság jellemez: 1) tudja, hogy nem különb, mint a többi; de ezt nem szenvedni; nem is akar különb lenni; teljesen meg van elégedve a színvonalával, illetőleg a színvonalatlanságával”; 2) „sőt ezt a közönségességet olyannak vallja, hogy ehhez kell igazodnia minden jognak, hatalomnak, érdeknek”. Közöttünk senkinek sem szabad a legderekabbnak lenni! – ítélte az efezusi nép s a kiváló Hermodoros számkivetésbe ment. E népitélet székely és magyar változatát is ismerjük: Ha valaki egy fejjel magasabb, üssük azt. Szörnyű ez az eltömegesedés, a színvonalatlanságnak röhögő demokráciája. De végeredményében érthető, mert a „fő”-nek, az előljárónak, a kimagaslónak utálata csak következmény, az elfejtlenedés folyománya. A tömeg önmagában laza közösség, s ebben különbözik minden más közösségtől. Más a *szerves* családi közösség, más a tudományos *érdek-közösség*, más a barátság *érzelmi* közössége, mint az uccai csödület, az aréna közönsége, vagy a politikai párt hívóserége. A tömegtől nem várhatom az összefüggés fölismérését, hiszen együttléte csak esetleges, s a tán megvalósuló együttmenetelésben is csak a bakkancsok kinosan pontos együteme s nem a belső értelem s a kitűzött cél izgatja. A tömeg kötőanyag nélküli társadalomépület, széthullott, de még szét nem kallódott emberköteg, hol az egyedek együttléte, egymásmellettsége nem jelent kapcsoltságot. Bár a kapcsolódás lehetőségét minden atomizált, önállósult és öncélú egyes magában hordja, csak le kell mondania a lázadásról, amelyet Ortega y Gasset megállapít. Ismerjük ugyanis a szabadossággá fajult liberalizmus atomizáló, helytelenül felfogott demokráciájával szemben az összesség érvényesülésének más módját is. „A tömegeket lehetett iskolába terelni, de nem lehetett megnevelni; lehetett a technikai kultúra külsőségeibe bevezényelni, de nem lehetett annak a kultúrának étoszával beoltani.” Az egyes elitté csak ott lehet, hol *hivatása* és *rátermettsége* van. A maga hivatásában művelté, jobbá, belátóvá és színvonalassá tett nép, nagy alko-

tásokra képes. Ez Grundtvignak, a dán reformer-püspöknek is elve s azzal, hogy népfőiskolát alapít s a nép fiait a *maguk területén* a „közértelemesség”-ben alkotásra jogosítja, új világot példáz, mely *egyszintű*, akárcsak a liberális demokrácia, de „egyenlőségi fanatizmusa” nem a színvonalatlanság és az eltömegesedés eszköze, hanem a színvonalé, a minőségi többleté, az elité.

AZ ELIT: NEMCSAK KIVÁLÓ, HANEM KIVÁLASZTOTT ÉS KÜLDETÉSES

Az elit – szemben a tömegemberrel – „ha mindjárt tudja is, hogy nem különb, mint mások, ezzel nincs megelégedve, hanem szenvedni és akarna különb lenni”. Így az eltömegesedés ellenszere s szófejtéssel annyit jelent: *kiválasztott*. „Nem egyszerűen kiváló, „*e-gregius*”, aki kiemelkedik a nyájából, mint az óriás a testével, az arisztokrata a születésével, a gazdag a vagyonával, a zseni a tehetségével; hanem „*se-gregatus*”, akit más választ el a tömegtől.” A csak kiváló – fejtegeti Schütz – állandóan az eltömegesedés veszedelmében van, mint ezt meg lehet figyelni a születési arisztokrácián és az áruló irástudókon. A kiválasztott azonban nem a tömegből nő ki, hanem felső erő emeli ki onnan és tartja magasán fölötte. Ezzel kiválasztása *küldetésé*s is magasztosul.

A kiváló tudós az elitnek három történeti fajtáját ismeri: 1. *a hierarchák*: „a rendnek, törvénynek őrei, a szent hagyománynak letéteményesei, a visszatartók és fegyelmezők, feddők és büntetők”; 2. *a próféták*: „Illés erejének és palliumának örökösei, kik jelent és jövőt, egyest s népeket, eseményeket és tényeket Isten nagy gondolatainak világánál látnak meg szemhunyorítás nélkül, és amit láttak, azt hirdetik melléktekintet nélkül”; 3. *az apostolok*: „a nevelők Isten országában”. Természetesen nemcsak egyesekre szól az elit hivatottsága, de népekre is. A sodomai *tíz igaz* még nem sokadalom, a Bál előtt térdet nem hajtó *hétézer* azonban már az. És ennek ellenére ama *hétézer* kiválást jelent, elitet. Az eltömegesedést nem a sokadalom idézi elő, hanem a *tömeglelkület*, a tömegember színvonalatlanságának általánosulása. „Egy ember is lehet tömeg” és fordítva.

SOKFEJŰSÉG ÉS FEJETLENSÉG – NÁLUNK

S itt visszakanyarodhatunk kezdő sorainkhoz, hol magyar közírások elemzésében döbrentünk rá a probléma magyar jelentőségére. Az eltömegesedés nagy általánosságban is undorító jelenség: megcsúfolása az ember isteni küldetésének, lázadás az örök értékek ellen, a mindenki számára megadott viszonylagos elitméltóság elárulása. De megborzasztó, ha ott találkozunk az irástudók árulásával, az elfejtetlenség társadalmi jelenségével s az ezzel szorosan kapcsolt tömeglázással, hol ez a pusztulás sírját ássa: egy *kis népnél*. Zrinyi fájdalma, Széchenyi örületig fokozódó

önmarcangolása nem fölös borulatásból fakad, hanem a magyar viszonyoknak mélyreható vizsgálatából. A legutóbbi idők fejleményei, ama bizonyos „kipottyanás”, aztán még hangsúlyosabbá teszik a kérdést, mely a magyarság önérvényesítő lehetőségeire vonatkozik. De maradjunk csak saját magunknál. A kis népen belül még kisebb egységet képviselünk mi: transylván magyarok. S ha a nemzetre áll a törvény, hogy csak önértékének fokozásával biztosíthatja létét a környező hatalmas nemzetek között, úgy még fokozottabban áll ez mireánk: másfél milliós néptöredékre. S ezzel szemben mit tapasztalunk? Számталanszor sirtuk el, hogy erkölcsi kötelekeink lazulnak, műveltségi színvonalunk sülyed, gazdasági életünk széthullóban. Itt-ott kezdeményezések: a népnevelést kezükbe veszik egyesek, hogy mások aztán gáncsot vehessenek; a gazdasági élet megszervezését hirdeti egy intézmény, hogy aztán merő szabadversenyből szintén gazdaságpolitikába fogjon a másik. Neveket és közületeket idézhetnénk annak bizonyítására, hogy megfogyatkozott erőinket miként tékozzolják ezek az egymást keresztező *fejtelten* kezdemények. Talán nem tévedünk ha úgy látjuk, hogy a *hierarchák rendje még távolról sem született meg nálunk*. Mert ha igen, úgy összeegyeztethetetlen, hogy számos szükséges intézményünk és szervezetünk azáltal váljék formálissá és nélkülözze a hatékony cselekvéseket, mert egyrészt az irányító fők, másrészt a hierarchikusan egymás alá és fölé rendelték nem tudnak közös véleményre jutni. Riasztó látvány ez a *sokfejűség és mégis fejtelenség*. Ami azonban természetes folyománya a *profétai ihletettség, vagy még inkább a proféták hiányának*, kik a jelent és a jövőt egyaránt átlátni tudnák. *Apostolaink talán vannak*. Néha ugyan egymás ellen acsarkodó apostolok. Mindenki a maga szájaize szerint szeretné nevelni népünket, nem törődven azzal, hogy a hely és az idő bizonyos követelményeket állít a nevelők elé. Ama vitatkozás, mely ma oly divatos lett nálunk a sajtóban és közgyűléseken egyaránt, az apostolok árulásának jegyeit is hordozza magán. Ahelyett, hogy a dolgot önmagát, a mi ügyünket, tényleges helyzetében és lehetőségeivel figyeljünk, sokszor tévedünk ártalmas eszmék és ártalmas szavak útvesztőjébe. „Egy ember is lehet tömeg”: az élenjárók se tudnak mindig kilábolni a bajból, melyben a közösség szenved.

A KIMŰVELT EMBERFŐK KÍVÁNÁSA

Elitté válásunknak azonban van egy útja, az, ha *fellázadunk a tömeg lázadásával szemben*. Ha mindjárt tudjuk is, hogy nem vagyunk különbek, de *akarjunk különbek lenni*. Szól ez elsősorban a fiatalságra. A megelégedettség nem lehet osztályrészünk. Teljes mértékben kirajzolt előtűnk ama társadalmi képlet, melynek értelmében népünk erkölcsi magatartása, műveltsége, gazdasági jóléte az értelmiség kezébe van letéve. Az értelmiségébe, azaz a transylván magyar hierarchák, proféták és apostolok leendő rendjének kezébe. Népünknek magának is elitté kell válnia: választottá és küldetessé, ennek azonban föltétele, hogy az eltömegesedés megakadályozására hivatott *vezérlét: elit* vállalkozzék. A magyar gondolkozástól nem is idegen ez a megfontolás.

Szorongatott helyzetben: a vezető réteg nevelését kezébevevő Báthori István s az egyetemet alapító Pázmány se gondoltak másra Széchenyinél is a közértelmesség alapítétele a kiművelt emberfők gyarapítása. S ha meggondoljuk azt, hogy a legtágabb értelemben vett műveltség alkotói: a tudósok, az írók és a művészek, valamint terjesztői: a papok, a nevelők, az orvosok, a jogvédők, a technikai szakemberek és a szervezők egyként fontosak, hogy a műveltség a művelődési folyamaton át általános tulajdonná legyen, nem érdektelen a tömeg és az elit világviszonylatban is tragikus, nálunk meg éppen elkeserítő viszonykérdésének taglalásakor a probléma megoldására: *az elítképzésre* gondolnunk. Az elvi tartalmú fogalmak között persze az a megoldás, mely szemünk előtt lebeg, kissé szürke, jelentéktelen három szónak tetszik, de meggyőződésünk, hogy az eltömegesedés ellen egyetlen hatékony orvosszerünk: *a főiskolai nevelés kézbentartása...* Hogy hogyan megoldás ez? Talán most nevelkedő papjaink, tanítóink, tanáraink, orvosaink, jogászaink, közgazdászaink között mindig akad *tíz igaz ember*.